

Хайхап көрчелер аттың чолын,
Хыроның чолын на чіли.

Ат, чолға тилиніп кістеендег,
Туйғаанаң сағын чачыри,
Килер төллерінің чүреенде
Махачы көөнең яңыли.

Молат, бетоннығ тахталарнаң
Ноо-ноо чир соолап кичіглер,
Ах харқа арығ тахпахтарнаң
Толғи ал-соон чикпек чиллер.
Сойан чир пөзии тасхылларын
Хартығаца хаалап, ол түрлеен,
Сибирь хыролығ хыйаннары
Соғлығ хамаан аның өртеен.
Чирде чүс азырли чоллары,
Ағбан-Тайшет ле чалғызан.

Чир-суумның чиидінің холлары
Чітпес кип-чоох сілиин таптаан.
Полған на чиит кізі чүреенде,
Чонға чахсы идіс чалбыри,
Чирде пірее хати төреенде
Ағбан-Тайшединөк тілир.

.....
Көк пора чолын чайхап одыр,
Хосхарда күүлек чил чіли,
Көк чазаа сыылап, күүлеп одыр,
Ах наңмыр чаап түскен чіли.
Ах суур аға-ууцалар алғидыр,
Айран-сых наньп чолына:

— Чирде чахсаа адох төридір, —
Тісче, көстерін чызына, —
Париған чолың азых ползын,
Чайалғаның пөзік ползын,
Хы-ыйт, Көк пора, хоолап одыр
Чүзер чылларның алнына.

АНПУС ЧАЦА

Көк пора көөлбек чортып одыр,
Көк тигір төзінзер ыри,
Көбөк чоннарға ырыс полып,
Пос хоньх одын хайралли.
Солдаттың аарластығ ах ибі
Күнге, кил, сағыл турыпча.
Анпустың соолбас изі-сибі —
Ах төрліг аарлығ турацаа.
Иртче чыллары турацаанда,
Порт-порт хайнидыр көдезее,
Ам төреен наа айға чапсаандағ,
Көгліг үрчедір Көктірее.
Хынған хониин ол пызып одыр,
Тойға сын торғызын чіли,
Чыллар чібеенең сыглап одыр,
Алтын иргеенең не чіли.
Ойиин ойып,
Оң иңнін азыра тасты,
Пысчаан пызып,
Көп сағыснаң сини.

Көбөк иртти айлыг хараалар,
Көйген көп чылтыс төрінде,
Көбөк иртти часхы хараалар,
Көп паарсас чыылған көксінде.
Анпус чаца ам төріңеенде —
Күмүс ораағлыг тулуңнар.
Көгін өртек көліңеенде
Хайхастыг сииттиг сарыннар:
— Хызыл торғы көгенеемни
Хырых чыл кистім, оңмады,
Хынған минің хонғанымны
Хырых чыл сағып, түүлбедім.
Ойығлыг торғы көгенеемни
Отыс чыл кистім, оңмады,
Оңдайли хонған алғанымны
Отыс чыл сағып, түүлбедім.
Солдат ам, сомынаң түс киліп,
Хости Анпуснаң пастырча,
Көк оттың пазын чайхап киліп,
Көглиг көглері чайылча:
— Күмүс изерниң алтында
Колхоз хулуны ториңаам чортхай,
Көөленіп иткен ах төрімде
Көөленіп алған Анпуцаам пасхай.
Алтын парчаалыг кицим алтында
Арға чон хулуны ториңаам чортхай
Аарлап иткен ах ибіме,
Арыг күн улып, Анпуцаам киргей.
Ах хыр ипчи хайдар чіт парды —

Чирде Анпус ла абахай...
Муңарлап поомнар палғап парып,
Хыйанныг соохтарда ас саап,
Арғаа пис пуд таа артын салып,
Чөрңее хай төөле чалахай.
От саап, хулас читпес наннарнаң
Сапхы пүктерде сыңыри,
Таараан ол тракторлыг астарны,
Тахпаа ноо-ноо чирге тари.
Колхозтың тооза тоғыстарын
Артхан ол поэзы иңніне,
Чир-суубыс сидік, аар тустарын
Үлескен тооза пір тиңе.
Анпус, сын поэзы сарын улып,
Пар көөме минің хозылды,
Чир дее хонмас чарых күн улып,
Поэмам чолын чарытты.

* * *

Анпус абахай турацаанда,
Порт-порт хайнидыр көдее,
Ам төреен наа айға чапсаандағ,
Көглиг үрчедір Көктірее.
Күскү чиллері, хаап пүрлерни,
Хайдар-да көөлбектен чөрзе,
Пүлесте тигірде үннерін
Хастарның амырда иссең;
Алай чайғар нымырт ах найых

Тасхын суғларда чарыза,
Ізиңні көөлце чөскін таны
Хайди-да паарсастығ тартса;
Алай пастағы хырбых хары
Көк көзенеңнің алтында
Кинетін тадылығ ығырап парзын,
Пазох чүреең, кил, тулғады...
Нинце пүрлернің алтыннарын
Чиллер ол сыынаң пеер чилбеен,
Нинце тустығ харах частары
Частиин Анпустың даа өллеен,
Анзын пір дее кізі көрбеен.
Чонда сыйлирға чарых көөлні
Чарир ир чоғыл ба хайди...
Марус, солдаттың чалғыс төлі,
Өсче күн чахайаа чіли.

* * *

Марус өскен, киден дее кизіп,
Хада өскеннерінең тиңни,
Тоқан даа яблахнаң потхы идіп,
Хыйаннығ соохта үртүнни.
Иптеп палғирға астың поомын
Хыс-чахсы көөлце көніккен,
Чік чох тағырирға чыртых тонын
Анпус Марусха көзіткен.
Пүкте пызолар хадар чөріп,
Тахпахтың курызын ирткен,

Тидонах уучаны ис чөріп,
Нымахтың тонығын сискен.
Ирткен киден кисчең тустары,
Ам ситселер дее таллағда;
Чазанча аалларның хыстары
Хылларнаң, тоң на торғынаң.
Читі чыл чөріп аалда школаа,
Марус пидерлеп пас пілген.
Кірген анда ол комсомолға,
Постаң чыллары чидіскен.
Анпус іце, інек садып,
Ысча ам городха хызын.
Көк тигір төзі, тизіп парып,
Тартча пазох хыс сағызын...
Краснодонның алыптарын,
Марус Онегинні пілче,
Чайғы пүктернің арчыларын
Тынағ тустарында ісче.
Кічицек оолах, иир сай ибін
Часпин, Анпустарның читче,
Салаазын аазына сух киліп,
Тылаас-хабарын искірче:
— Анпус чаца, чыылтыхтонны¹
Малус уғаа чахсы пілче,
Халбин альтисттең дее льайоннаң,
Хайдаль уғаа күс сегільче.
— Пок, парасхан саасханаамны,

¹ Чыылтыхтон — чарльстон танец.

Хақан на сағыс кірер ни, —
Анпус, істінде сағын салып,
Нанцының көңнін түзірбин,
Конфетті оолахха пирче.
Чік чох тағыраандағ чыртых тонын,
Сибер сығлидыр тахалар,
Іди адидыр чарльстонны
Сөстер тустирға айдастар.

* * *

Иртті чыллар. Часхы пазох ла,
Асча чарларынаң суғлар,
Түди көк кииде чылығ оорнаң
Түзеен ах найых нымырттар.
Марус ам, тоозып курстарын,
Айланды аарлығ аалынзар.
Сыны час хаал ос, харахтары
Хайхастығ паарсах, чылығлар.
Анпус абахай пос хараана,
Көзенектең көріп, ізенмеен.
— Алай пу минің саасханаам ма
Пар позын пөзік тут чөреен?
Марустың хойығ, узун сазы,
Тулии сыңмаадағ тудымға.
Кічицек аалахтың ах чанын
Пасчам, чүрексіп, чацынға.
Пілче ол тооза сарыннарны.
Ол туста чиит улус сарнаан:

«Узубинча Москва хазыңнары,
Парижте каштан узубаан».
Көп книга көөленіс көглеенін
Ол тооза сиире хығырча,
Көре ам даа көрбеен чирлерін,
Ханаттығ сағыс учухча.
Чүсче ах, чарых пароходтар,
Хайнапча пойли тиңістер,
Ах хоор хумнарбынаң ал-соонда
Халча сөллерде ізіглер,
Аптығ сустары алтынзархы,
Сілии ах чарыхтың парчан
Кічицек Неене суғлығ аалда,
Хыстың чүреенде сусталча.
Хайда, хайда ла ол чөрче ни
Мүнген ах пораа ир күлии?..
Хыстың чүрее, чүрее көйче ни,
Синге чит парды хыс сілии.
Хынза, ол позы хыныс көөнең
Пазар піреезіне пічиин,
Халған солдаттың чалғыс төлі,
Кічицек аалахтың сілии.
Сампир аға даа, аны көріп,
Читон ас парғанын ундаан —
Күрең пицеен тискер көліп,
Маруссар удур маңзыраан.
Чітіг, хулғаат таа тракторизиң
Хыстың сілиинең ас полбаан,
Аңдып Маруссар, кинен идіп,

Сала чар азыра парбаан.
Көрбесті көрген олғаннар даа,
Марусты оортахтын хари,
Постарын матырға санааннар,
Хынығ кинода ла чіли.
Чахсаа чайаалған алыптар ол —
Амды Тюлениннер олар,
Чалтанмас тилиг д' Артаньяннар —
Чирні чүс ибір салғаннар.
Марус оларның өөрелері,
Оларнаң төөле дее хада,
Ол сыынаң тилиг өөрлепчелер
Хыроның өөркі чолына.
Анпус абахай ам сундухтаң
Тоң торғызын сығарды.
Оңарынмин даа, харах уунаң
Көріндессер ол пастырды.
Хайди час хааллар көлнің суунда
Мондыл турчалар күскүде,
Ідөк ах көріндестің суунда
Ікі хыр тулии көрінді.
Анпус пір часта ла киреендег,
Хыр сазын ам на сизінді,
Чүсте чыллар салған істерні,
Холда көк сиирлерін көрді.
Чүсте чыллар салған чолларны
Ап-арығ суунаң чазады,
Күрееліг хоос хулас пладын
Хакастап, чииттеп, палғанды.

Чыллар за, көгін өртектер бе,
Часхар көллерде тапсаспаай,
Чалахай, чарых күніңее ле
Солдат ах төрін чылығлаай.

* * *

Ада ах ибіне, ізік азып,
Марус ол туста кір килді,
Асхан хусти амды тоғазып,
Анпус хызынзар чүгүрді.
Анда, ах төрінде, ікөлең,
Пастап тоғасхан на чіли,
Ахчадыр амыр чоохтың көөлі,
Ап-арығ сууцах ла чіли.
Ахчадыр, чууп алтын хумнарны,
Айас көк тигір алтында,
Ахчадыр, чууп чолда сайларны,
Полған на сайны чарыда.
Чирде сыйлирға чарых көөлні
Чонда чахсы ооллар чидізер,
Анпус солдаттың чалғыс төлін
Чахсы пір оолға ла пирер.
Ол даа киспеен сын торғыларны
Марус кис чөрер тузында,
Пілбес ол чарылыс, чобағларны,
Көгліг сарнир чуртазында.
Толча Анпустың сағыстары,
Чүреенде часка чалбыри,

Пілбес Марус хызығыстарны,
Чөрер пар чонынаң тиңни.
Анпус Маруссар чоо көрчедір, -
Сілии чітпіндір хызында,
Кискей тоң алтын чүстүктерні
Іце киспеенін тузында.
— Хырых аймахти чол чадыр,
Хайзынаң парааң, арғызым?
Хырых харындас-пиценең,
Хыр тасхылларға көдірілеең.
Хыр тасхылларда чылтыстар
Хынған арғыстың көө осхас,
Чайғы хараада чазыда
Чалбырап көйген от осхас.
Іце орайы пістеглер
Иліг аймахха хозылғай,
Көөленіп өскен турачаам
Күнге сусталып сағылғай.
Ада орайы пістеглер
Алтон аймахха хозылғай,
Алказып өскен ах турам
Айға сусталып сағылғай.
Отыс азырли чол чадыр,
Оойын таллаба, арғызым.
Отыс аймахты арали
Ооры чир сообас іс халзын.
Көк чазының көк оды
Күүлеп чарылғай күнінде,
Көөленер тузың ирт парза,

Көглеп тее чөрзең, ноо туза.
Ах чазының ах оды
Алказып турғай айында,
Аарлазар тузың ирт парза,
Ачырғанзаң даа, ноо туза.
Тидонах ууцаның чүс сарын —
Тооза сииттіг сарыннар,
Чүс аймах чонға көглирге
Чүрегі көөлбек хыс кирек.
Аар соғанның хыйаннары
Ах көксімні атсыннар,
Алтон азырлығ чирнің чоллары,
Ағбан-Тайшет ле чалғызан,
Чирде пірее хати төреенде,
Чүреем андар ла маңзырир,
Хыс кізі аарластығ көглернең
Іцее сын көөлін ас парир.
Чүс тир пурлаанца, кил, ойнаанцых
Халғанцы иирде баянист,
Күдүр састарын на чайхаанцых
Плесетке матыр тракторист.
Марус, сығлаандағ чыртых тонын —
Плесеттің көзідіп сілиин,
Халғанцы паарсах анымцоғын,
Кемге-де көөлін пир парир.
Пазох күннер ахча, суғ полып,
Көк тигір төзінзер ыри,
Анпус ла, чарых күні полып,
Чалғыс солдат хызын сағир.

— Хысхы, ах киик чили, ах парзын,
Ойлир сөрөн күс — хызыл киик;
Килер ле саасханаам, көг салып,
Ах пайзаң төрінде тапсир.
Көк Неене хазының көп хадын
Көнееме теердим толдыра,
Көгледім көөленген тахпаамны
Көбөк аймахтың алнына.

ІЦЕЗИНЕ МАРУСТЫҢ ПІЧИИ

Пу туста ээн-хоол хыраларны
Чиллер ле солазып иртчең,
Күнөрте чарых арығларны
Өтире көк тигір көрінчең,
Түнеен хустар ос уламнарның
Ап-амыр ииргі пүлесте,
Хумартхы паарсастығ тастарның
Успас оттары үстүнде.
Күскеркі тигірнің нымаанда
Хастарның өөрі иртіпче,
Хус чооғы паар-чүреең сыстаанча
Хайди-да чағын пілдірче.
Пазох тоғазып чағыннарнаң,
От саап алай ба хырадаң
Тапсазып амыр оңыр-маңыр,
Нанған осхассың орайда.
Кидер ноо-ноо чир тигір төзі
Ам даа уғаа үр сусталар,

Төреен пулииңа чарых көөлің
Чүрееңде төөле салғылар.
Тынча ала інек сүттіг оорнаң,
Чапсых үрчедір Көктірее.
Пічік пир парды почтальон ам,
Чап-чарых Анпус көңіңе.
Тидонах ууца, ааллап киліп,
От соонда хаңза тамысча.
Нымах чили, кил, мааннап, сииріп,
Анпус ам пічік хығырча,
Чібекнең мелей ле хоостаандағ,
Пічік чоллары өңненче,
Іценің көөленген хараанда
Ирке Марузы көрінче.
— Изенөк, чарых күніңегім,
Марузың, саасханааң, пасча,
Өскен илег чох ибіңеңе
Чир хоорбас паарсазым ысчам.
Ол паарсас күүлбек тиректерге,
Ах сүттің ээзі — інекке,
Олғанда тадылығ түстерім
Күзетчең өөрем — Көктірге;
Сағаа, чалахай Неені сууцах,
Чап-чарых сарының үчүн.
Санпир ағаа, Тидонах ууцаа
Хыйға сөстер, нымааңар үчүн.
Ат төрізе, чолға тыығай —
Ир төрізе, чонда тыығай —
Оларның чооғын пызыңнаан